

IV.

AZ 1866-^{IKI} ÖSSZEESKÜVÉS ÉS HATÁSA A PARTALAKULÁSOKRA.

Hogy a mai viszonyokat megérthessük; — hogy méltányolni tudjuk a Tisza Kálmán ellenzéki politikáját és azon tettét, a melyel némelyek véleménye szerint elveit föladta, vessünk egy futó pillantást az 1867-iki országgyűlés előtti eseményekre.

1861-ben két párt áll egymással szemközt a képviselőházban: a fölirati és határozati.

Lényegileg egyet akart mind a kettő: az ország alkotmányának helyreállítását a fejedelemmel való kibékülés árán. Csak a módzatokban tértek el egymástól azok, a kik Deák Ferencet, és azok, a kik Teleki László grófot vallották vezérökül. Ez az eltérés adta meg a két pártnak azt a jellemző nevet, a melyben egy egész politikai program nyert kifejezést.

A Teleki László gróf pártjánál az ország azon elemei csoportosultak, a melyek tulajdon-

képen magva, ereje a hazának: a tiszta magyarság, a középbirtokos osztály és azon néhány nagy vagyonu ember, a ki megszokta magát a közép birtokossággal azonosítani; a ki megszokta a magyarság érdekeit egyszersmind saját érdekeinek is tekinteni.

Ezen egyének és elemeknek a történelem logikája szerint találkozniok kellett a határozati pártban. Ez elemek nem is lehették volna másutt elveiknek megfelelő otthonukat.

Deák Ferenc, mint hazafi és mély belátásu államférfi, bizonyára számolt ezen tényezőkkel, midőn Ausztria iránti engedékenységében csak addig a határig ment el, a mely a legszigorubb méltányosság korlátait nem lépte át. És éppen ebben leli magyarázatát, hogy noha a határozati pártnak tényleg többsége volt, mégis engedtek a helyzet kényszerének és csináltak magukból kisebbséget, nehogy a felülről támasztott akadályok mellett még ők is nehezítsék azt, a mit különben őszintén óhajtottak, a minden jogfeladás nélküli kibékülést: az alkotmány és a nemzet szabadságának teljes visszaállítását.

Mi lett a 61-diki kísérlet eredménye — ismeretes dolog.

* * *

1865-ben az országgyűlés újra összehívott, hogy az osztrák-porosz háboru kitörése által

rövid ülésezés után — elnapoltassék. E háború alatt történt aztán az, a miről, ha sokan tudnak is, kevesen irtak még, s a mit én csak futólagosan és csak annyiban kívánok érinteni, a mennyiben szorosán tárgyamhoz tartozik.

E háboru folyása alatt jött létre vagy jobban mondva — akart létrejönni a magyarországi — összeesküvés.

*
* *
*

A magyar nemzet gondolkozása és jelleme sokban találkozik a — franciáéval.

Lapozzuk át a világtörténetet és úgy fogjuk találni, hogy annyi belső zavargást, mint a mennyi hazánkban és Franciaországban történt, egy nemzet históriája sem mutat föl.

A két nemzet jellemének egymással találkozó vonásai még a parlamenti tárgyalásokban is fölismerhetők. A mienknél zajosabb — hogy ne mondjam — botrányosabb országgyűléseket csak Franciaországban találhatunk.

A nemzeti hiúság, lovagiasság, könnyen lobbanó fantázia, heves véralkat, s mindezekből folyólag a nemzet egyéniségének kiválóan érzelmi politikára hajlása ép úgy meg van a franciában, mint mibennünk. — A különbség a francia és a magyar között csak az, hogy míg a magyar nemzet érzelmi politikájának eshető-

leges túlkapásait vagy veszélyeit a helyes politikai ösztön ellensúlyozza vagy teszi jóvá; s míg a magyar nemzetnél a hamar lobbanó fantázia mellett bizonyos conservativismussal találkozunk: addig a francia határozottan könnyelmű: politikai actióiban nem annyira nemzeti, mint inkább társadalmi érdekek s a modern civilisatio eszméinek ott mindig hálás talajra lelő áramlatai irányadók. — Tán e jellemrokonság okozta, hogy a magyar nemzetnek tetteiben nyilvánulni készülő elégületlensége nem egyszer remélt támaszt Franciaország meggondolatlan könnyelműséggel odavetett ígéreteiben.

Így 1861-ben Napoleont úgyszólván megváltónknak tekintettük, s kalandosnál kalandosabb mesék keringettek a francia császár ígéreteiről, a melyek — közhit szerint — Magyarországot lesznek megváltandók Ausztria igája alól.

Az olaszországi magyar légio alakulása kapcsolatba hozatott Napoleon állítólagos ígéreteivel. Garibaldit a francia császár szövetségésének szerették tekinteni, s a nép hite és reménysége dalokban is kifejezést nyert, a mely dalok Garibaldit éltették, várták és hívták a haza megmentésére.

Hogy a Bach-korszak ellen nyilvánult nemzeti elégületlenség s az elveszettnek hitt alkotmány fölötti keserv visszahatásának nagy része volt e kalandos mesék terjedésében, ép oly két-

ségtelen, a mint igaz, hogy a határozati párt többségét szintén ezen körülményeknek köszöni.

És ha a nemzet hangulata tán nem ilyen elkeseredett, valószínű, hogy Deák Ferenc túl megy a méltányosság határain, s már 1861-ben megköti a kiegyezést azon engedmények árán, a melyeken azt 1867-ben megvásárolta. De e hangulattal neki is számot kellett vetni, sőt e hangulat hatása alatt állott ő is; innen merev ragaszkodása az alkotmány teljes visszaállításához, s innen a határozati párt többségének a párt akaratóból lett kisebbségé olvadása.

Mert bármennyire kalandos tervei voltak is a nemzetnek, s a nemzet azon tagjainak is, a kik a határozati pártot képezték, — a törvénytisztelet, a nemzeti conservativismus és a helyes politikai ösztön azonnal szakított e tervekkel, mihelyest a kibékülést a birodalom másik felével minden jogfeladás nélkül reménylette. Ők és sokan a felirati pártból őszintén kívánták az alkotmány helyreállítását Ausztria hozzájárulásával, s a birodalmi kapcsolat szétválasztására csak azért gondoltak, mert nem hitték, hogy a közeledő fél — Austria legyen.

A határozati párt alakulása, többsége és önkéntes kisebbsége tehát szükségszerű folyamánya a nemzet jellemének, szabadságszeretének, s ha szabad magamat így kifejezni, a nemzet egész történetének; — és a ki, — mint II. Kákay Aranyos is, — Teleki László gróf

és pártjának szereplését másként magyarázza, sőt a kisebbséggé olvadt többséggel és annak politikájával gúnyt merészel űzni, az meghamisítja a történelmet, arcul üti nemzetének legmagasztosabb törekvéseit, legszentebb eszméit — ha ugyan az ilyen ember nemzeti törekvésekkel vagy eszmékkal valamit törődik.

*
* *
*

És a mint a határozati párt politikai szereplése az 1849—1861-iki időszak történetének szükségszerű következménye volt, — úgy az 1867-iki ellenzék politikai magatartása, az 1861—67-iki eszményekben leli magyarázatát, eredetét és jogosultságát.

A reményeiben megcsalatott nemzet csak elkeseredettebbé lett azáltal, hogy felfüggesztett alkotmánya és szabadsága bilincsein valami keveset tágítottak. Midőn 1865-ben az országgyűlés összehivatott, érezte, hogy a birodalom másik felének a magyarokra szüksége van, de a közelmúlt példáján okúlva — nem hitt föltétlenül e második közeledés őszinteségében. Hozzájárult még az osztrák-porosz háború kitörése, és azon tudat, hogy Austria ereje e háború által jelentékenyen gyöngül. Mindez megfoghatóvá teszi, hogy az elégtelen nemzet 1865—66-ban

kedvezőbbnek hitte az alkalmat, mint valaha arra, hogy magát Austriától teljesen függetlenítse. Párisban egy comité alakult, a mely az általános elégületlenség szálaít csomóba fűzte, szította és az összeesküvésnek rendszeres hálózatát szervezte Magyarországon. Minden megyében egy főnöke volt a kitörendő fölkelésnek, a ki mellett végrehajtó bizottság intézte a forradalom ügyét. — Lázás izgatottsággal várták az osztrákporosz háborúról érkezett sürgönyöket; minden vesztett csata az elégületlenek ügyének újabb támasza, s az ügy sikerének egy újabb reménységére volt.

Klapkának kellett volna a magyar légiót megalakítani, s a határhoz közel — már nem emlékezem, melyik porosz falucskában — lettek volna az önkéntesek összegyűlendők, hogy egy alkalmas pillanatban Magyarországra betörve, a függetlenség zászlóját kitűzzék.

Azonban Austria szerencse-csillagának halványodásával növekedett idebent a komolyabb gondolkozású elégületleneknek — nem annyira rokonszenve, mint inkább reménye az iránt, hogy Magyarország jogos követelései forradalom nélkül is teljes mértékben ki lesznek elégítve — alkotmányos úton, az országgyűlés hozzájárulásával. És a komolyabb gondolkozásuak lassankint visszavonultak az actiótól; kivonták magukat a bizottságokból, s mikor arra került a sor, hogy a magyar légió működését megkezdje,

csak egyetlen ember ment ki a jelentékenyebb szereplők közül, — az egyik Károlyi, a ki ma is külföldön él valahol.

Mikor arra került volna a sor, hogy az elégületlenek szövetsége nyíltan lépjen föl, hirtelen megkötött a béke Austria és Poroszország között; Klapka elvesztette támaszát a porosz hadseregben; az országgyűlés lehető gyorsan összehívatott és az elégületlenek józanabbul gondolkozó része kárpótolva tudta magát abban, hogy a nemzet féltett jogait a parlamentben fogja kivívni.

*
* *

Igy alakult meg a „szélső bal oldal“, melynek tagjai részint tényezői voltak az 1865-66-iki összeesküvésnek; részint a nemzettest oly elemeit képviselték, a melyek a megkötött béke által azon elveket látták veszélyeztetve, melyekért fegyverrel kezökben lettek volna képesek sikra szállani.

Ezen elemek ma már nem „kiegyezést“, de teljes „függetlenséget“ követeltek, annál inkább, mert tuzásaikban úgy voltak meggyőződve, hogy Austria kénytelen engedni Magyarországnak követeléseinek, mert csak Magyarországra támaszkodhatik.

Túlzásaikban követelték az 1848-iki állapotok teljes visszaállítását, sőt még a 48-iki törvények által elismert közjogi kapocs létezését is megtagadták s a *pragmatica sancti*ót nem csak félre, de — elmagyarázták.

Ezen pártnak meg kellett alakulni a képviselőházban, mert ennek a pártnak történelmi multja van. A párt tagjainak lelkében élő nemzeti conservativismus e történelmi multban hitte jöendő politikai szereplésének alapját, folytatását.

És a míg a magyar országgyűlésben a magyar nemzettest meghamisíthatatlanul lesz képviselve, addig a szélső baloldal elvei nem fognak abban szószólo nélkül maradni.

*
* * *

És így alakult meg a „balközép“ az elégületlenek ama józanabb részéből, a kik 1861-ben a határozati párt elemeit képezték.

Fennebb jeleztük néhány sorban az 1861-66-iki események által előidézett helyzetet, mely annyira megváltoztatta a viszonyokat, hogy az 1867-ik év „balközépet“ az 1861-ik év „határozati párt“-ja folytatásául tekinteni nem lehetett.

1861-ben arról volt szó: méltányosak legyünk-e vagy követeljünk?

1867-ben pedig arról: milyen legyen a közjogi kapcsolat Austriával, s e közjogi kapcsol-

latban az ország teljes önállósága és függetlensége mily garantiákban nyerjen biztosítékot; — más szóval: 1867-ben tisztában voltunk, hogy Austriával egyeznünk kell, csak abban volt eltérés, hogy ezen kiegyezést az ország javára hogy lehessen előnyösebben megcsinálni.

Deák Ferenc vagy attól tartott, hogy az 1861-iki követelésekhez mereven ragaszkodván, az óhajtott kiegyezkedés ismét meghiúsul, vagy a porosz háboru után erősebbnek hitte Austriát, mint a milyen tényleg volt, vagy nem látta méltányosnak, hogy az ellenfél gyöngeségét az ország a maga előnyére zsákmányolja ki, — ha ugyan jogaink teljes biztosítását követelni egyértelmű az előnyök ki zsákmányolásával: vagy pedig úgy vélekedett, hogy alkotmányunk helyreállítatván, később sokkal könnyebben fogjuk teljes önállóságunkat és függetlenségünket Austriával szemben biztosíthatni; s a mely kérdések megoldása nehezítheti vala a békés kiegyenlítést, azok későbben ugyszólván önmaguktól vagy legalább nagyon könnyen leküzdhető nehézségek mellett fognak megoldatni.

A balközép ellenben így okoskodott: Ausztria határozottan utalva van a kibékülésre, mert erejében meggyöngült, s nagyhatalmi állását veszélyeztetheti, ha a birodalom nagyobbik felével — ugyszólván — hadi lábon áll. — És így okosdott: az ország kész lett volna tiprott

szabadsága, felfüggesztett alkotmánya és nemzeti jogaiért fegyverre kelni. E jogokból tehát egy hajszálnyit sem adhatunk fel, annyival inkább nem, mert ha a teljes önállóságot ma nem biztosíthatjuk; — ha mindenre kiterjedő kiegyezést nem csinálunk: — nagy kérdés, hogy egy más alkalommal — csinálhatunk-e, miután a közelmúlt események is igazolják, — de maga a történelem minden lapja tanítja, hogy Ausztria hagyományos politikája csak akkor enged Magyarországnak, s csak akkor ismeri el a nemzetnek alkotmányos jogait, mikor — szüksége van rá; — s hogy ez a hagyományos politika, még ha a kibékülésre Ausztria nem a viszonyok által lenne is szorítva, a monarchia másik fele érdekeinek sokkal inkább kedvez, hogysen, — ha a megoldatlan kérdésekből Lajthántúlra haszon hármlik — azoknak későbbi elintézését egykönnyen megengedje.

És így okoskodott: kell módok- és eszközökről gondoskodni, a melyekkel a birodalom két fele között előforduló közös ügyeket a teljes jogegyenlőség alapján lehessen elintézni.

És végre így okoskodott: a méltányosság megköveteli ugyan, hogy mi Ausztria terheinek egy részét átvegyük, de nem olyan mértékben, hogy azzal magunkat karosítsuk.

És midőn a többség az 1867. XII. t.-cikket és az azzal rokon kiegyezési kérdéseket a Deák Ferenc politikája szellemében oldotta meg, a bal-

közép a közjogi kapocsnak ilyen tag magyarázatát nem teheté magáévá, s ezen törvénycikk és annak többi függelékei ellen határozott oppositiot képezett, úgy fogván fel a dolgot, hogy belügyeink eredménydús rendezése csakis az ország azon önállóságának és függetlenségének garanciái között lehetséges, a mely önállóságot és függetlenséget az Ausztriával kötött kiegyezkedésben ők a hazának biztosítani akartak.

És ebből eredt Tisza Kálmánnak és a volt balközépnek hét éven keresztül folytatott közjogi oppositioja, a melyről ma minden habozás nélkül kimerem mondani, hogy az — nemzeti politika; — a magyar nemzet többségének politikája volt.

* * *

Meglehet, hogy Deák Ferenc theoriában jól gondolkodott; meglehet, hogy okoskodását a gyakorlat is helyben hagyja vala, ha pártja magatartása ezen okoskodás érvényesítését — lehetlenné nem teszi.

Szükségtelen bővebben indokolnom, mi által

Az előző fejezetekben elmondtam már, hogy mily könnyelműséggel élték ki az ország gazdagságát, — tették tönkre hitelünket, — csinál-

ták és szaporították az adósságokat úgy, hogy már hét év után Ausztria erősebb, gazdagabb, hatalmasabb volt, mint mink, annyira, hogy a Deák Ferenc által megoldatlanul hagyott kérdésekben alkuba se lehetett vele bocsátkozni.

Növelte gyengességünket Ausztriával szemközt belügyi viszonyaink kétségbe ejtő állapota is, a melyekért a Deák-párt elég cynikusan Tisza Kálmánt és a balközépet tette felelőssé — közjogi oppositioja miatt.

Valójában pedig hét esztendő eredménye igazolta a Tisza Kálmán 1867-ki politikájának helyességét, igazságát és a balközép vezérének éles előrelátását.

Igazolta annyira, hogy a nemzetnek még azon a része is, a mely 1867-ben Deák Ferenc reményeiben osztozott, belátta, hogy e remények nagyon ingadozó alapra lettek építve és csatlakozott a — Tisza pártjához. A Deák-párt minden népszerűségét elvesztette; hogy a kormány magának többséget csináljon, a választásoknál a legnagyobb erőfeszítésre volt szüksége; „Kárpátoktól Adriáig“ tüntettek a balközép elvei mellett; — egyszóval Tisza Kálmánt és nézeteit igazolta az — idő.

És az idő megadta az igazolást Tisza azon állításának is, hogy a belügyi reformkérdések sikeres megoldása egy hiányos kiegyezés által lehetetlenné van téve. Láttuk, hogy a Deák-párt

uralkodása alatt az országgyűlésnek majdnem minden idejét Austria, vagy olyan ügyek — a melyek a megkötött kiegyezés következményei gyanánt tekinthetők — vették igénybe. Innen van, hogy a Deák-párt által fogantba vett bel-reformok legnagyobb része csak félszeg rendszabály, felületes, elsietett munka; innen van, hogy nagyon sok törvényünk csak a papíron törvény; végre innen van, hogy számos orvoslást váró jogi, közgazdasági vagy társadalmi baj még ma is megmaradt annak, a mi volt — bajnak, mert az orvosláshoz az Austriával való örökös surlódások miatt a kormánynak nem volt — ideje.

*
* *

Tisza Kálmán mégis felhagyott a közjogi oppositíóval, tehát föladta elveit, így fogják mondani azok, a kik a főnebbi sorokból meggondolás nélkül vonnak maguknak következtetést.

Csalódás!

Tisza Kálmán hét évig állott a közjogi oppositio élén, minden esetre abban a reményben, hogy a nemzet többsége be fogja látni az 1867-iki XII. t. c. tarthatatlanságát s az ő politikai álláspontja, mint a tények által igazolt — érvényesíthető lesz. A nemzet többsége

talán belátta, de a képviselőház többsége hét évig — nem a nemzet többsége volt.

Tisza Kálmán hét évig állott a közjogi oppositio élén, mert hét évig szükség volt reá, hogy ezen az alapon ellenőrizze a kormányt, a mely tevékenységének legnagyobb részében az ezen alapból eredő ügyek elintézésére volt szorítva. Hét év alatt azonban azon vizzásságok, a melyek az 1867. XII. t. c. hiányait kirivóvá tették, lassanként elenyésztek, megoldattak — már úgy a hogy — vagy elsimítottak.

Hét év alatt a Deák-párt annyira meggyöngyöztette az ország anyagi erejét, hogy minden józan gondolkozásu embernek be kelle látni, miszerint a Deák Ferenc kiegyezése egy végzetes kiegyezés, a melyen változtatni ki tudja lehet-e, és mikor? Hét év alatt a józan gondolkozóknak be kellett látni azt is, hogy az uralkodó, a ki birodalma mindkét felének jólétét atyai szivén hordozza, határozottan ragaszkodik az 1867. XII. t. c. sértetlen épségben tartásához, mert a monarchia belbékéjét ezen törvénycikk megváltoztatása által okvetlenül bekövetkezendő vizzálykodásokkal megzavartatni s az ellenségeskedést Austria és Magyarország között ujlag földézni — nem akarja.

Tisza tehát, midőn az 1867. XII. t. c. által szabályozott közjogi alapot elfogadta, csak kötelességét teljesíté. Nem adta fel elveit, hanem elismerte

a törvényt — törvénynek és belátta azt, a mit be kellett látnia, hogy az ő nézetei érvényesülésének egy hosszú időre nem csak az uralkodó akarata, de a Deák-párt által elrontott helyzet is utjában áll.

Ha Tisza valamiben hibázott — s ha őt valamely hibájáért vádolni lehet, ugy ez azon szivós elv-szilárdság, a melylyel nézeteinek érvényesülését még akkor is reménylette, a midőn már az 1867. XII. t. c. által megalkotott közjogi kapocsból eredett vizás kérdések közül csak néhány — alig jelentékeny — elsimitanivaló ellentét maradt meg kiegyenlítendőnek.

Vádolni lehet őt ezért. annyival inkább, mert makacssága lehetővé tette, hogy a Deák-párt országpusztító garázdálkodásait hét évig folytassa, holott neki ezt megakadályozni módjában lett volna; mert sokkal józanabb politikusnak, sokkal mélyebb belátásu embernek ismerem a kormányelnököt, mintsem feltegyem róla, hogy előb be nem látta, miszerint az ő közjogi politikája egyelőre a maga teljességében és összességében — nem érvényesíthető. Nem azért, mert nem jó, nem helyes és nem igaz, de, mert a Deák Férenc kiegyezésével a főntebb érintett okokból minden messzebbre menő törékvés bizonytalan időre legyőzhetlen akadályokba ütközik.

Ezeknél fogva nem szükséges bizonyítást, hogy Tisza se föl nem adta, se föl nem tartotta, se félre nem tette elveit, csak a létező alapot fogadta el olyan bázisul, mint a melyről a fejedelmi akarat Magyarország alkotmányos kormányzását ez idő szerint egyedül véli lehetőnek, s mint a melynek felforgatása az ország mai belpolitikai és közgazdasági viszonyai között csakugyan komoly veszéllyel fenyegetne; mert ma Austria az erősebb fél ellenünk, sokkal erősebb, mint 1867-ben Magyarország volt ő ellene.

*
* *
*

Mig hazánk, — hogy egy közönséges kifejezést használjak — virágjában volt, addig Tiszának kellett a közjogi oppositíót folytatni, mert a viszonyokon lehetett volna változtatni, ha a balközép kellő időben nyer többséget. — Kellett neki folytatni a közjogi oppositíót azért is, mert számos kérdésben az uralkodó kormány politikája erről az alapról volt nemcsak megtámadható, de ellenőrizhető is. És végre kellett a közjogi oppositíót folytatni, mert Magyarországon — és ezt merem a legnagyobb határozottsággal kimondani — egészséges pártalakulás még ma is csak a pártoknak közjogi alapra helyezésével lehetséges.

Nálunk addig, a mig Austriával a *pragmatica sanctio* által megállapított közjogi kapocs fennáll; s a mig a monarchia két felének közös ügyei léteznek, minden belügyi kérdés — bár első fontosságú — de másodrendű dolog.

Nálunk a közjogi kapcsolat mellett érdekeinket Austriától mindig óvni, védeni, — Austria kapzsi politikáját ellenőrizni szükséges. És ez teszi lehetetlenné, hogy a magunk dolgait nyugodtan, úgy intézhessük, hogy az egyik szemünk ne mindig Austriára nézzen, vajjon miben akar ipari, kereskedelmi és közgazdaság fejlődésünknek ártani.

Mi épen úgy vagyunk ezzel a közjogi kapcsolattal, mint a hogy Franciaország a — kormányforma kérdésével. A pártok ott is „köztársasági“, „császársági“ vagy „királysági“ tervek szerint tömörülnek, s a mint ott a legcsekélyebb kérdésnél is visszahat, ki indítványozza, s már kutatják okát, hogy az indítványozó monarchikus vagy republikánus törekvéseinek mi érdeke van, s mi előnye lehet az indítvány keresztülvitelében; — azonképen nálunk is a legcsekélyebb kérdésre hatással van azon közjogi kapocs, a melyben hazánk Austriával áll. Tehát — mert ez így van — ismétlem, hogy egy egészséges pártalakulás Magyarországon csak úgy lehetséges, ha

a pártok — közjogialapra helyezkedve
állanak szemközt egymással.

*
* *
*

Ez állításom igazsága mellett szól először, hogy az első oppositio, a mely a Tisza-kormány ellen alakult, — a kiegyezési kérdések első tárgyalásánál született meg; másodsor, hogy az egyesült ellenzékét szintén a kiegyezési tárgyalások körüli nézeteltérések hozták életre. Tán öntudatlanul, ösztönszerűleg; — tán korteskedési viszketegből, mert úgy hitték, hogy e kérdésekben fognak tudni legjobban hatni a nemzetre.

Akár így, akár úgy, de a tény megvan és a tény — állításom mellett bizonyít.

*
* *
*

A következő fejezetek főadata lesz annak kifejtése, hogy miért nem egészséges sem a mostani ellenzék, sem a volt független szabadelvű párt alakulása.

E helyütt csak azt kívánom még érinteni, hogy Tisza Kálmán magához és politikájához volt következetes akkor, midőn az 1867. XII. t. cikket kormányzási alapul elfogadta.

Ő nem adta föl elveit, mint az egyesült ellenzék különböző árnyalatai cselekedtek; nem is tartotta fenn azokat, — hanem belátván, hogy az elvek teljes összeségükben való érvényesítése ez idő szerint lehetetlen: — érvényesíti azokat a kormányzásra elfogadott alapon — lassanként.

Mindenek előtt megold kérdéseket, a melyeket Deák Ferenc és pártja megoldatlanul hagyott; azután törekszik az országot az „előbbi állapot“-ba visszahelyezni: — törekszik helyreállítani az egyensúlyt az államháztartásban; — törekszik az ország anyagi gyarapulásának elősegítésén; és törekszik a nemzet faji erejének és a magyarág túlsúlyát növelni és fejleszteni.

Ez három olyan sarkalatos alapvonása Tisza Kálmán kormányzási politikájának, a melynek mindenike együtt és különvéve egyaránt biztosítani vannak hivatva Magyarország jogainak és önállóságának Ausztria ellenében való teljes érvényesítését, s a melynek mindenike kézzelfoghatóan mutat — nem az elvek föladására, — hanem e föladottnak látszó elvek valószínűsítésére irányuló következetes, rendszeres és szívós törekvéseire.

*
* *
*

Különben Tisza Kálmánt törekvéseiben az ellenzék is szépen segíti.

Olvasóim emlékezhetnek, hogy a kormányelnök ellenzéki vezér korában mily hevesen támadta meg a delegatiók intézményét.

Nos, a 60 milliós kölcsönt a delegatiók — megszavazták, s megszavazták a delegatióknak különböző pártárnyalatú — ellenzéki tagjai is.

Akkor, midőn e kölcsön fedezéséről volt szó, azok az ellenzéki vezér-egyéniségek, a kik magát a kölcsönt a delegatióban megszavazták — a kölcsön fedezését a képviselőházban csak bizonyos feltételek mellett szavazzák meg. Ez által a képviselőház fölébe helyezkedett a delegatióknak s megeshetik vala, hogy a mit a delegatió megszavazott, az országgyűlés — nem szavazza meg.

Tanulság, hogy az ellenzék fényes igazságot szolgáltatott Tisza Kálmán nézeteinek a delegatiókra vonatkozólag, s adja elő magát még egy ilyen eset, az ellenzék oda segíti Tiszát, hogy ez absurd intézményt vagy eltörülheti egy törvényjavaslat által, vagy ugyan ily uton orvosolhatja annak hiányait.

*
* * *

És ezen az eseten kívül fognak még fölmerülni dolgok, a melyek Tisza Kálmán ellenzéki politikáját igazolandják, s annak lassankénti ér-

vényesítését a szükség követelményeihez képest lehetővé teendik.

Az út egyengetve van hozzá a kiegyezés által, a mely, hogy mennyivel jobb annál, a mit a Deák-párt létesített, csak az méltányolhatja kellőleg, a ki párhuzamot tud vonni az ország mai és tiz év előtti anyagi állapota között.
